

تحولات بازارهای ایرانی - اسلامی

(مطالعه موردی بازار یزد)

دکتر محمدحسین سرائی*^۱

^۱ دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه یزد

تاریخ پذیرش: ۸۹/۹/۲۹

تاریخ دریافت: ۸۹/۷/۲

چکیده

تجارت به عنوان مهم‌ترین شکل مبادله اجتماعی، از جمله فعالیت‌های اصلی انسان است. فعالیت‌هایی که سبب احداث فضاها و مکان‌های ویژه‌ای به نام «بازار»، به شکل‌های گوناگون شده است. بازار را نه تنها جغرافی‌دانان و محققان اسلامی وجه مشخصه شهر می‌دانند، بلکه دانشمندان غربی نیز شهر را مرکز مبادله کالا و کانون اصلی تجارت شناخته‌اند. به همین دلیل است که شهرهای اسلامی به وسیله بازار، از کلیه شهرهای ادوار مختلف تاریخی باز شناخته می‌شوند. این شاخصه در طول تاریخ پرفراز و نشیب شهرهای اسلامی دچار تحولاتی شده است. چنین تحولاتی در مقطعی از تاریخ، بازار را به عنوان «کانون هدایت اقتصادی شهر و منطقه» جایگاه رفیعی بخشیده بود. اعتبار اقتصادی بازار و بازاریان، مرتبه اجتماعی، فرهنگی و مذهبی بازار را نیز در اذهان عمومی تجلی بخشید. اما در دوره معاصر فضاها و نوین تجاری، بازارها را به حاشیه کشانده است. هدف این مقاله واکاوی چنین پویایی در شهر یزد به عنوان نمونه‌ای از شهرهای ایرانی - اسلامی بوده است. به این منظور در روشی توصیفی، تاریخی و کمی، ابعاد و اجزای بازار یزد مرور و تحلیل شده است. تحلیل تاریخی و کمی این تحقیق نشان داده است که گرچه عنصر بازار به عنوان شاخصه شهر اسلامی در یزد همچنان اعتبار کالبدی و اجتماعی مناسبی را در خود نهفته دارد؛ اما جلوه‌گاه فعالیت‌های مدرن تجاری نیست. این مهم حتی در صنوف تخصصی بازار یزد مثل زرگری و بزازی نیز درخششی نداشته و همین شرایط، رکود عملکردی رو به رشدی را بر چهره بازارها نمایان ساخته است.

واژگان کلیدی: بازار اسلامی - ایرانی، شهر یزد، صنف، راسته، روابط تجاری

فهرست منابع و مراجع

- ۱- آیتی، غلامحسین، (۱۳۱۷)، تاریخ یزد (آتشکده یزدان)، گلبهار، یزد.
- ۲- اداره بازرگانی یزد (۱۳۷۰)، آمار واحدهای تجاری شهر یزد.
- ۳- ادیب صابری، فروغ (۱۳۶۴)، تاریخچه بازار تهران، انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران.
- ۴- اصطخری، ابواسحق ابراهیم (۱۳۶۸)، مسالک و ممالک؛ به اهتمام ایرج افشار؛ انتشارات علمی و فرهنگی، تهران.
- ۵- اولیاء، محمدرضا (۱۳۷۰)، بازار یزد، دانشنامه جهان اسلام، حرف ب، جزوه سوم؛ بنیاد دایره‌المعارف اسلامی، تهران.
- ۶- باربارو، جوزا (۱۳۴۹)، سفرنامه‌های ونیزبان در ایران، ترجمه منوچهر امینی؛ انتشارات خوارزمی، تهران.
- ۷- بیگری، اسفندیار (۱۳۵۵)، «بازارهای ایران»، در: مجله هنر و معماری؛ شماره ۳۳ و ۳۴، تهران.
- ۸- پوراحمد، احمد (۱۳۷۶)، جغرافیا و کارکردهای بازار کرمان؛ انتشارات مرکز کرمان شناسی، کرمان.
- ۹- پورمحمدی، محمدرضا (۱۳۸۵)، برنامه ریزی کاربری اراضی شهری؛ سمت، تهران.
- ۱۰- پیرنیا، محمد کریم (۱۳۴۸)، «بازار ایران»، نشریه باستان شناسی و هنر ایران، شماره ۳، تهران.
- ۱۱- جعفری، جعفر (۱۳۳۸)، تاریخ یزد، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران.
- ۱۲- جیهانی، ابوالقاسم (۱۳۶۸)، اشکال العالم، ترجمه علی کاتب، آستان قدس رضوی، مشهد.
- ۱۳- حبیبی، محسن (۱۳۸۴)، از شار تا شهر، دانشگاه تهران، تهران.
- ۱۴- حسینی ابری، حسن (۱۳۸۳)، مدخلی بر جغرافیای روستایی ایران، انتشارات دانشگاه اصفهان، اصفهان.
- ۱۵- دهخدا، علی اکبر (۱۳۶۶)، لغت‌نامه دهخدا، انتشارات مجلس شورای ملی، تهران.
- ۱۶- رهنمایی، محمد تقی (۱۳۷۱)، توان‌های محیطی ایران؛ مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری، تهران.
- ۱۷- رهنمایی، محمد تقی (۱۳۶۹)، مجموعه مباحث و روش‌های شهرسازی، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری، تهران.
- ۱۸- زیاری، کرامت‌آ... (۱۳۸۳)، اصول و روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، دانشگاه یزد، یزد.
- ۱۹- سرائی، محمدحسین (۱۳۷۱)، بازار یزد پیدایش، پوییش و کارکردهای آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- ۲۰- سعیدی رضوانی، عباس (۱۳۶۷)، «بینش اسلامی و جغرافیای شهری»، در: فصلنامه تحقیقات جغرافیایی؛ شماره ۴.
- ۲۱- سلطان زاده، حسین (۱۳۶۴)، بازار شهرهای ایران، تهران.
- ۲۲- شورای اصناف یزد (۱۳۸۶)، آمار واحدهای تجاری شهر یزد.
- ۲۳- عیسوی، چارل (۱۳۶۲)، تاریخ اقتصادی ایران، ترجمه یعقوب آژند؛ نشر گسترده، تهران.
- ۲۴- کاتب یزدی، احمد (۱۳۵۵)، تاریخ جدید یزد، به کوشش ایرج افشار؛ ایران زمین، تهران.
- ۲۵- کیانی، محمد یوسف (۱۳۶۶)، شهرهای ایران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران.
- ۲۶- لردکرزن، جرج. ن. (۱۳۶۷)، ایران و قضیه ایران، ترجمه غلامعلی وحید مازندرانی، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران.
- ۲۷- مارکوپولو (۱۳۵۰)، سفرنامه مارکوپولو، ترجمه حبیب‌آ... صحیحی، ترجمه و نشر کتاب، تهران.
- ۲۸- مرتضی‌عاملی، جعفر (۱۳۶۹)، بازار در سایه حکومت اسلامی، ترجمه محمد حسینی، دفتر انتشارات اسلامی، قم.

- ۲۹- مستوفی بافقی، محمد مفید (۱۳۴۰)، *جامع مفیدی*، انتشارات اسدی، تهران.
- ۳۰- مشهدیزاده دهاقانی، ناصر (۱۳۸۵)، *تحلیلی از ویژگی‌های برنامه‌ریزی شهری در ایران*، دانشگاه علم و صنعت، تهران.
- ۳۱- معتضد، خسرو (۱۳۶۶)، *حاج امین الضرب و تاریخ تجارت و سرمایه‌گذاری صنعتی در ایران*، انتشارات جانزاده، تهران.
- ۳۲- مهندسین مشاور شهرد (۱۳۶۳)، *طرح جامع شهر یزد*.
- ۳۳- مؤمنی، مصطفی (۱۳۷۷)، *پایگاه علم جغرافیا در ایران*، انتشارات فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی، تهران.
- ۳۴- مؤمنی، مصطفی (۱۳۶۵)، «*ردیابی فرهنگ وحی در ساختارشناسی فرهنگی، اقتصادی و کالبدی دوره آغازین شهر دولت آباد ملایر*»، در: *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، شماره ۲.
- ۳۵- میرسلیم، مصطفی (۱۳۷۲)، *دانشنامه جهان اسلام؛ دایره‌المعارف اسلامی*، تهران.
- ۳۶- نائینی، محمد (۱۳۵۳)، *جامع جعفری؛ به کوشش ایرج افشار؛ انتشارات آثار ملی*، تهران.
- ۳۷- وچاتلما، پدر (۱۳۶۸) «*معماری بازار*»، ترجمه ناصر براتی و حمیده امکچی، در: *نشریه هنرهای زیبا* شماره ۲ و ۳، تهران.
- ۳۸- ودیعی، کاظم (۱۳۵۰)، «*بازار و بافت نوین شهری*»، در: *مجله زمین و زمان*، شماره ۴، تهران.
- ۳۹- ورجاوند، پرویز (۱۳۷۲)، *بازار تهران*، دانشنامه جهان اسلام، حرف ب، جزوه سوم، بنیاد دایره‌المعارف اسلامی، تهران.
- ۴۰- ورجاوند، پرویز (۱۳۷۲)، *بازار قزوین*، دانشنامه جهان اسلام، حرف ب، جزوه سوم، بنیاد دایره‌المعارف اسلامی، تهران.
- ۴۱- ورجاوند، پرویز (۱۳۷۲)، *بازار قیصریه لار*، دانشنامه جهان اسلام، حرف ب، جزوه سوم، بنیاد دایره‌المعارف اسلامی، تهران.
- ۴۲- ورجاوند، پرویز (۱۳۷۲)، *بازار کاشان*، دانشنامه جهان اسلام، حرف ب، جزوه سوم، بنیاد دایره‌المعارف اسلامی، تهران.
- ۴۳- ورجاوند، پرویز و کرامت الله افسر (۱۳۷۲)، *بازار وکیل*، در: *دانشنامه جهان اسلام*، حرف ب، جزوه سوم، بنیاد دایره‌المعارف اسلامی، تهران.
- ۴۴- وزارت کار و امور اجتماعی و مرکز آمار ایران (۱۳۵۴)، *سرشماری از کارگاه‌های کشور*، مشخصات پایه‌ای یزد، تهران.

- 45- Bonine. Michael E: (2009), *“Waqf and its Influence on the Built Environment in the Medina of the Islamic Middle Eastern City,”* Berlin, New York.
- 46- Bonine. Michael E: (1990), *“The Sacred Direction and City Structure: A Preliminary 46-Analysis of the Islamic Cities of Morocco,”* Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic world.
- 47- Bonine. Michael E: (1987), *“Islam and Commerce: Waqf and the Bazaar of Yazd, Iran,”* rdkunde.
- 48- Jayyusi. Salma K, Renata Holod (2008), *Attilio Petruccioli and Andre Raymond*, eds: . The City in the Islamic World, 2 Vols. Leiden: Brill.
- 49- Keshavarzian. Arang: (2007), *Bazaar and State in Iran: The Politics of the Tehran Marketplace.* Cambridge: Cambridge University Press.
- 50- Kheirabadi. Masoud: (2000), *Iranian Cities: Formation and Development.* Syracuse: Syracuse University Press.

- 51- Marcus. Abraham: (1989), *The Middle East On the Eve of Modernity: Aleppo in the 18th Century*. New York: Columbia University Press,
- 52- Siraj Said & Hilary Lim: (2006), *Land, Law & Islam: Property & Human Rights in the Muslim World*. London: Zed Books, Chap.7: "The Waqf (Endowment) and Islamic Philanthropy,"
- 53- Wirth, Eugen: (1968), s. "Struktur wandlungen und Entwicklung stendenzen der orientalische stadt," *Erdkunde*.